

Autisme

Autisme Spektrum Forstyrrelse (ASF)

Aallerfik/tigulaariffik: Autisme Spektrum Forstyrrelse. (ASF). Landsforeningen Autisme, April 2010. Nunatsinnut tulluussarlugu nutsigaavoq.

Tullinnguuttuni nassuiarneqassaaq Autisme suunersoq. Naalisaaneq ASF atorneqassaaq.

Autisme Spektrum Forstyrrelser (ASF) misinnaatilimmik ineriartornermi innarluutaavoq.

Ineriartornermi taamatut ajoquteqarneq meeqqani inuusuttunilu nalinginnaasumik ineriartortunit immikkoorutaavoq.

Qaratsap ineriartornera ilaatigut allaaneruvoq. Taamaattumik AFS –eqartut katsorsarneqarsinnaanngillat, inuunertillu naallugu innarluut atugarisussaallugu.

ASF assigiinngitsumik atorneqartarpoq. Assigiinngitsunilli autisteqartut ullumikkut ataatsimut ASF-qartunik taaneqartarput.

ASF ineriartornermi innarluutaavoq. Meeqqat ASF –illit ersittumik innarluuteqartariaqanngillat, angajoqqaalli siusissukkut malugisarpaat meerartik nalinginnaasumik ineriartunngippat.

Anaanaasup pissusissamisoortumik meeqqani qaniffiginagu misigisarpaa, attavigniarneralu amigarisarlugu.

Meeqqat ASF- illit allanut attaveqarniarnerat oqaaseqarnerallu tamakkiisuuneq ajorpoq.

Meeqqap ASF- eqarnera qulakkiissagaanni ukua tunngaviusariaqarput: (taakku ”Triaden”-imik taaneqartarput)

- Takorluuisinnaanera innarleqqassaaq
- Oqaloqateqarsinnaanera innarleqqassaaq
- Inoqatinut akuusinnaanera innarleqqassaaq.

ASF aamma allanik innarluutinik ilaqarsinnaasarpoq.

Innarluutit suussusaat:

Aspersgers syndrom

1992–imi aatsaat nunarsuaq tamakkerlugu innarluutip aspersgers syndromip suussusaa saqqummiunneqarpoq. Infantil autissemmit allaaneruvoq pissutigalugu innarluummik taamaattumik atuisut oqaasii allatuulli ineriartorsimasarmata.

Infantil autissemulli assingussutaa tassaagajuppoq inoqatit akornanni akuunissamut piginnaassutsit tamakkiisuuneq ajormata.

Inuit Aspersgers syndromillit silatussutsimikkut nalinginnaasusarput.

Atypisk autisme

Infantil autisemiit allaanerussutigaa kingusinnerusukkut takkuttarami, imaluunniit innarluutitut tunngaviusunit pingasunit marluinnaat atuuttarmata. Taamatut innarluutillit tamatigungajak silatussimikkut kingusissuusarput.

Infantil autisme (klassisk autisme)

Infantil autisme tassaavoq ineriartornermi innarluut misinnarnerpaaq. Innarluutip suussusaa aaliangiunneqassappat ASF- eqarnermi tunngaviusut pingasuusut tamarnik meeqqap pingasunik ukioqalinnginnerani paasineqariissapput. Ilaanni meeqqap arlalialunnguanik qaammateqarnerani ilisarnaatit paasineqareertarput.

Ilaannikkut meeqqap allaanerussusia paasineqartarpoq marlunnik pingasunilluunniit ukioqarnerata nalaani. Inuit infantil autisemillit silatussimikkut annikinnerusumik annertunerusumilluunniit ajoquteqartarput.

Ineriartornermi misinnaataasumik innarluut (GGU)

Innarluut taanna autistertut ilisarnaataanik tamarmiusunik ersersitsisanngilaq. Arfinillinnillu ukioqalernerup nalaani aatsaat paasineqaqajulluni.

Suna peqquataasarpa?

Ullumikkut ilisimaneqarpoq ASF timip sananeqaataanik tunngaveqartoq. Imaassinnaavoq naartuunerup nalaani aseruuuttoornernik imaluunniit qarasaqarfiup innarlerneqarsimaneramik pissuteqartoq.

Peqqut gen-imi ataatsimi inissisimanngilaq, gen-illi tallimat qulingiluallu akornanni ajoquteqarnermik peqquteqarluni.

Meeqqat ASF-illit iliuutsimikkut ilisarnaatigisartagaat:

- Aaliangersimaqqissaartunik pigisaqarusuttarput. Pinngussat nalinginnaasuusinnaapput immaqluunniit soorlu allunaasat toqqissisimanarisatut pigineqarsinnaasarput.
- Illarsinnaasarput illakusussinnaallutilluunniit naak ersittumik peqquteqanngikkaluarlutik.
- Ilaat sakkortuuliorsinnaasarput ilaannilu imminnut ajoqusersinnaasarlutik. Taakku annilaanganermik aallaaveqarsinnaapput imaluunniit ulluinnarni ileqqunik allannguisoqartillugu pisinnaasarput. Inoqatinut allannguutit misinnarpianngikkaluit taakkununga misinnarnerusarput.
- Tigummisarmik arlaat kaavitissinnaasarpaat, pappilialluunniit silaannarmi erfatsillugit. Taamaasiornerit peqqutigisinnaasarpaat aalatitsinerup alutorsaatigenera toqqissisimanartumik misigineqartarmat.
- Pinngussamik eqqumiitsumik atuineq. Pisut eqqorluartumik paasiniarsarisarlugit takorluuisinnaanerallu killeqartarluni.

- Allat iliusaat paasiuminaatsittarpaat allanillu ilaqarnej ajornakusoortittarlugu.
- Malugissutsinut soqutiginnittorujussuusarput soorlu takusassanut, , nipinut, mamassutsinut imaluunniit tipinut attugassanullu malussajassuusarput. Tamakku akuttunngitsunik annernermik kinguneqarsinnaasarput.
- Tunuarsimaartuusinnaasarput imaluunniit inunnut allanut isorisaqassanatik.
- Timikkut attorneqarnissaq itigartinnigikkaangamikku kissaatigisarpaat.
- Attortikkusunnginneq pissuteqarsinnaasarpoq anniarisaqarnermik imaluunniit attortinnermi nuanniilliornermik. Timimikkut attortikkusunngitsut attortooraanni inuttut inooriaatsimik paatsoortitsineramik kinguneqartarpoq.
- Inuit allat isaatigut toqqaannartumik isiginaveersaartarpaat. Imaanngitsoq inussiarniitsuugamik. Peqqutaasinnaasarpoq isit atorlugit, ussersorluni allatulluunniit timi atorlugu inoqatiminnut attaveqarniarnej ajornartorsiutigisaraat. Misigisat annertussusaasa immikkoortiterniarneri ajornartorsiutigisinnaasarpaat.
- Piumaffigineqaraangamik akerliusinnaasarput. Piumasaqaatit tamatigut paasisinnaaneq ajorpaat, taamaasillutik nalorninerat allisarlugi.
- Immikkut soqutigisartaqarput. Aspergers syndromillit tamanna ersarinnerusumik atortarpaat. Assersuutigalugu sorsunnerit, silasiornerit, ulloriariornerit, bussit imaluunniit qimuttuitsut immikkut ittumik soqutigisarisinnaasarpaat.
- Inuit ilaasa ASF-illit oqaaseqartuunngitsullu paasisitsiniaanermi nillianeq, eqqaaneq, imminut ajoqusernej imaluunniit allanut sakkortuuliornej atorsinnaasarpaat.

Meeqqappit ASF- qarneranik pasitsaassaqarnikuuit?

Pasitsaassaqaruit meeqqat ASF-mik innarluuteqarsinnaasoq, taava paaqqinnittarfimmi sulisunik imaluunniit meeqqappit ilinniartitsisuiunik oqaloqateqarsinnaavutit.

Innarluut paasineqassappat ikiorsernejqassaguillu nakorsamut imaluunniit PPR Kommunerisanni attavigisariaqarpat. Allani innarluuteqannginneq qulakkeerniarlugu tarnip pissusaanik immikkut ilisimasalik meeqqamik misissuisariaqarpoq.

Innarluuteqarnerup paasineqareernerata kingorna

Innarluummik pasitsaassaqareernerup paasisaqareernerullu kingorna piffissaq eqqissisimannginnermik nassataqartarpoq. Misigissutsitigut eqqarsaatitigullu atukkat annertusinnaasarput. Innarluummik paasisaqarnej tassangaannaq inuuneq allannortittarpaa, angajoqqaarpassuillu kamallutillu aliasuttarput. Akueriniagassaq siviisuumik atornejartarpoq.

Aliasunneq misigissutsillu aalaternejqarnerat pingaaruteqarpoq akuerissallugu aammalu aliasunnerup suliarinissaa piffissalernejqassalluni. Amerlasuut innarluutip assinganik atugallit oqaloqatiginerat iluaqutigisarpaat. IPIS aqutugalugu oqallittarfimmut ilannguttoqarsinnaavoq, taamaasilluni innarluummik atuisut ilaqaataallu IPIS-imilu sulisut attaviginerisigut atukkanik oqilisaasoqarsinnaavoq aammalu kisimiittut misigineq taamaasilluni akiornejqarsinnaalluni.

ASF-ilimmut ilaqaataasutut, ikinngutaasutut, suleqataasutut eqqaamiusulluunniit inissisimagaanni qajassuussinissaq pingaaruteqarpoq. Ilaqutariit piffissamik akuerisassamik imaannaanngitsumik aqqusaagaqarput. Ilaqutariilli meeqqallu qanoq innerat apeqqutigissallugu tunuarsimaartoqartariaqanngilaq, aammalu qanoq isilluni ikiuunnissaq apeqqutigineqarsinnaalluni.

Innarluuteqarnerup malitsigisartagai

ASF-eqarneq ulluinnarni inuunermik ajornartorsiorititsisarpoq. Inuit ASF-illit ilungersunartumik innarluuteqartuupput. Akuttunngitsunik allanik aamma innarluuteqarsinnaasarput.

Annikitsunnguamilluunniit ASF-eqaraluaaraanni inuuniarneq ilungersunarsinnaasarpoq, allanut attaveqarniarneq innarleqqasarami. Oqaatsit allanngorarneri imaluunniit oqaatsinik atuilluni nalunaarutit paasineq ajoramikkit.

Meeqqat ASF-illit alliaartornerminni angerlarsimaffimmi, meeqqerivinni aammalu atuarfinni immikkut ikiorneqarnissartik pisariaqartippaat.

Inuit ASF-illit inuunertik naallugu ikiorneqarnissaq tapersorsorneqarnissarlu pisariaqartippaat, ilikkarnikuusatik pigiinnarlugillu ineriartortinniassagamikkit. Tamakkuupput inuttut naleqassusiannut tunngaviusut.

Pingaaruteqarpoq angajoqqaat inuillu allat meeqqamut attuumassutillit paasissagaat innarluut immikkut illuinnartoq pineqarmat, immikkut ittumik perorsaaffigineqartariaqartoq, meeqqamut autistertumut pilersaarusiorkuakkamik sunniuteqarluartumillu iluaqutaassappat. Perorsaariaaseq atorneqarsinnaasoq paasineqarnikuuvoq pigineqarlunilu, meeqqanullu ASF-ertunut tamanut atorneqartariaqarpoq.

Siunnersuutit pitsaasut

- Inuit ASF-ertut ileqqut aaliangersimasut pilersaarusiorkuarsimanerlu atorlugit inooqatigisariaqarput.
- Oqaaseqatigiit naatsut eqqortullu atorlugit oqaluuttariaqarput. Meeqqap qisuariaatai kingusinaarpata malugalugit qajassuuttariaqarput. Eqqissisimasumik oqalunneq pisariaqarpallu oqaaserisat uteqqittariaqarput. Pineqartoq tusarnaarnersoq aperigit. Eqqaamajuk pineqartup toqqarlutit isiginngippatit soqutigittaannertut akerliuniarnertullu misigissannginnakku.
- Oqaaseqatigiit marloqiusamik paasineqarsinnaasut atornaveersaakkit soorlu: ”Aallaamavutit”, ”Illariilippunga”. Maluginiaruk ilaat eqqarsartaatsimikkut paasinnittaatsimikkullu piviusorsiorujussuummata.
- Ajornanngippat pineqartoq atornaveersaaruk. Inuit arlalissuit ASF-ertut attortinnissartik ersigisarpaat.
- Malugiuk inuit ASF-ertut nipinut, qaamanermut, timikkullu attortinnernut malussajasuararsuummata.
- Pisut sapinngisamik paasinarsarluarneqassapput. Soorlu skemalerlugit, assitalerlugit imaluunniit nalunaarutissat allallugit, ajornanngippallu titartakkat oqaasertallit atorlugit.
- Eqqaamallugu angajoqqaat tusarnaarnissaat suleqatigilluarnissaallu. Taakkumi meeqqaminnut tunngasunik ilisimaarinnilluatuupput.
- Inuit ASF-illit immikkut kultureqarput – pisunut misigisaat eqqarsartaasaallu allaanerusarpoq kisianni ”kukkusuunngilaq”.

Katsorsaasarneq neqeroorutigineqartartullu

Pingaartuuvoq paasissallugu meeqqat ASF-illit allaanerussuteqarmata taamaattumillu katsorsarneqartariaqarlutik/ikiorneqartariaqarlutik, piginnaasaat aallaavigalugit. Pingaaruteqarporlu ilisimassallugu meeqqat taamaattut innarluutaat innarluutilinnut allanut naleqqiullugu assigiinngitsorujussuummat. Taamaattumik ataasiakkaarlugit sumiissusaat aallaavigalugu naapinneqartariaqarlutik.

Ukiut kingulliit 25-it ingerlaneranni innarluutillit ilisimaneqarnerat ineriartorsimaqaaq. Qujanartumik angajoqqaat ilisimasallillu suliniuteqarnerisigut inuit ASF-illit meeraanermi inersimasunngoreernerminnilu eqqortumik katsorsarneqarsinnaanerit tunngavilerneqarnikuuvoq. Pingaaruteqarlunnartuuvoq meeqqat ASF-illit immikkut perorsaanerup ilinniartitaanerullu tungaatigut siusinnerpaamik iliuseqarfigineqarnissaat.

Taamaattumik inuit ASF-illit inuppassuit akornaniisinnagit ikittunnguutillugilli ikiorneqarnissaat/ ilinniartinneqarnissaat pingaarluinnarpoq.

Nunatsinni angajoqqaat ASF-ertunik meerallit peqatigiiffeqarsimappata taakku attaviginiarneqarsinnaapput. Kommunit atuarfeqarfiisa aamma ilisiamasarpaat meeqqat inuillu ASF-eqartut sumi ikiorserneqarsinnaanersut. Aammattaaq IPIS, Innarluutillit Pillugit Ilisimasaqarfik Siunnersuisarfiutigisoq, attavigineqarsinnaavoq aammalu nittartagaq qupperneqarsinnaalluni.